

Anadolu Türklerinde Kurban: Alevîler Örneđi

Hamza KARAOđLAN*

Abstract

The Sacrifice Ritual among Anatolian Turks: The Case of Alevites. The sacrifice ritual as a religious practice found itself existence almost in every culture and society. This ritual practised among Muslim Turks vividly is more common in among Anatolian Alevi-Bektashis. In this context, it seems as a synthesis between the ancient Turkish beliefs and Islamic sacrifice practice. In other words, Pre-Islamic Turkic beliefs and practices have been surviving among Alevi-Bektashi Muslims as popular beliefs and practices.

Key Words: Turks, Anatolia, Sacrifice, Alevites, Bektashis.

1. Giriř

İnsanlık tarihi incelendiğinde kurban ritüelinin evrensel bir karaktere sahip olduğu görölmüştür. İnsanoğlu, başta Tanrı olmak üzere kendisinde olağanüstü güçler bulunduğuna inanılan birtakım varlıkları memnun etmek, onların rızasını kazanmak ya da onlardan gelecek kötülükleri önlemek için kanlı veya kansız kurban sunmuştur. Dinler Tarihinde kurban fenomeni incelendiğinde, sunulan kanlı kurbanları daha çok koyun, keçi, sığır ve tavuk gibi çeşitli hayvanların, kansız kurbanları ise ilk mahsullerin ürünlerinin, yemeklerin, içeceklerin, kutsal mekânlara sunulan mumların, çeşitli kumaşların, kıymetli taşların, mücevherlerin ya da silah gibi değişik objelerin oluşturduğu dikkat çekmiştir.¹

* **Yard. Doç. Dr.**, Kahramanmarař Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Joseph Henninger, "Sacrifice," Ed.Mircea, Eliade, *Encyclopedia of Religion* (ER), New York 1987, C.12, 546.

Dinler Tarihinde, bilinen vahye dayalı dinlerin kaynaklarına göre kurbanın ilk örneğini Hz. Âdem'in oğullarından Hâbil ile Kâbil'in Tanrı'ya sunduğu kurbanın oluşturduğu yaygın olarak kabul edilmiştir.² Bunu, Nuh peygamberin bir hayvanı boğazlayarak kanını akıtma şeklinde uyguladığı kanlı kurban uygulaması izlemiştir.³ Yahudilik'te kanlı kurban uygulaması⁴ Mabel'din Romalılar tarafından M.S. 70 yılında yıkılmasına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren ise askıya alınmıştır.⁵ Hıristiyanlık'ta kanlı kurban geleneği oluşmamıştır. Çünkü Hıristiyanlık'ta yaygın olan inanca göre, Hz. İsa, Hz. Âdem'den beri insanların taşıya geldiğine inanılan "asli günaha" kefarete için kendisini feda etmiştir.⁶ İslam'daki kurban geleneği⁷ Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme isteği ile baş-

- 2 "Onlara Adem'in iki oğlunun olayını doğru anlat. İkisi birer kurban sunmuşlardı. Birini kabul edilmiş, diğerini kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen:) 'Andolsun, seni öldüreceğim' demiş, (kardeşi de:) 'Allah, yalnız kendisine saygılı olanlarınkini kabul eder.' cevabını vermişti." (Maide 5/27).
- 3 Çeşitli din ve kültürlerde kurban örnekleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*, İstanbul 2003; Ali Rafet Özkan, *Dinlerde Kurban Kültü*, Ankara 2003.
- 4 Özellikle Eski Ahit'in ilk beş kitabında (Tora) kurban edilecek hayvanlar, kurban takdimelerinin yeri ve zamanı gibi hususlara geniş bir şekilde yer verilmektedir. Eski Ahit'in diğer 34 kitabının bir kısmında da Yahudiler'de kurban takdimeleri ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür.
- 5 Yahudiler, Süleyman Mabel'din'in yıkılmasından itibaren dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlar ve başta kurban ibadeti olmak üzere diğer bir takım ibadetlerini de askıya almışlardır. Ancak dünyanın muhtelif coğrafyalarında bulunan Yahudiler, Mabel'din'i yeniden inşa etmek ve eski dönemdeki ihtişamlarına tekrar dönmek arzusu içerisinde olmuşlardır. Nitekim bu amaca ulaşmak için ilk gayret sarf eden İran'da sürgünde bulunan Ezekeil olmuştur. Günümüzde de pek çok Yahudi, Mabel'din'i yeniden yapılması ve tekrar kurban ibadetine başlanması arzusu içerisinde girmişlerdir. (Bkz. M. Gaster, "Sacrifice" *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Ed. James Hastings, New York 1951, C. XI, 24-29).
- 6 W. R. F. Browning, "Sacrifices", *A Dictionary of the Bible*, Oxford 2004, 336. Kendisi de köken olarak bir Yahudi olan İsa, Yahudi çevresinde doğup büyümüş, büyük olasılıkla o da diğer Yahudiler gibi kurban sunmuştur. Ancak Hıristiyanlık'ta İsa'nın bizatihi kendisinin kurban olarak kabul edilmesi motifi İsa sonrası Pavlus ve Petrus gibi çeşitli İncil yazarları tarafından gündeme getirilmiştir. Nitekim bu durum, Pavlus'un (İncil/Rom. 3:25-26; 4:25; Kor. 5: 7; Rom. 8: 13; Ef. 5:2) ve Petrus'un (I. Mektubu 1:18-19) yazdığı çeşitli mektuplarda yer almıştır. Mektupta "biliyorsunuz ki, atalarınızdan kalma boş yaşayışımızdan gümüş ya da altın gibi geçici şeylerle değil, Mesih'in kusursuz ve lekesiz bir kuzunun kanına benzer değerli kanı fidyesiyle kurtuldu." demek suretiyle İsa'nın, insanlığın çektiğine inanılan asli günahahtan dolayı kendisini kurban ettiği vurgulanmıştır. Konu ayrıca Pavlus'un Romalılara yazdığı İncil metinlerinde de benzer şekilde işlenmiştir. (Bkz. Rom. 3:25-26).
- 7 İslam'da "kurban" terim olarak ibadet maksadıyla insanları Allah'a manen yakınlaştıracığı umularak kesilen hayvanların adıdır. Ancak çeşitli İslam akımları arasında kurban kesmenin hükmü konusunda farklı anlayışlar vardır. Hanefi mezhebine göre; gücü ye-

lamış (Saffat Suresi, 37/103) ve bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir.

Günümüzde çoğunluğu İslam'ı kabul etmiş bulunan Türk topluluklarında da geçmişten bugüne kurban uygulanmıştır. Hatta İslam dışında diğer bazı dinlere mensup bulunan Türk topluluklarında da kurban uygulaması görülmüştür⁸. Bu makalede Anadolu Alevileri⁹ arasında geçmişten günümüze yaygın bir şekilde uygulana gelen kurban ibadeti üzerinde durulmaya, kurban uygulamasını gerektiren törenlerin neler olduğu hakkında bilgi verilmeye ve analiz yapılmaya gayret edilmiştir. Burada Alevi Cem törenlerinin, yöreden yöreye farklı isimlerle anıldığına işaret ederek her törenin sonunda kurban kesildiği için söz konusu törenleri “kurban” adıyla başlıklandırmanın uygun olacağını belirtmekte yarar görülmüştür. Makalede alanında uzman bilim adamlarının eserleri yanında daha çok Alevi yazarların eserlerinden yararlanılmış ve genel anlamda Anadolu Alevileri olarak isimlendirilen grupların kurban anlayışlarına yer verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca başta İslam öncesi geleneksel Türk inanç sisteminde olmak üzere, çeşitli dinlerde ve kültürlerde var olan benzer ve farklı kurban anlayışlarına da genel hatları ile dikkat çekilmeye gayret edilmiştir.¹⁰

ten herkesin yılda bir defa kurban kesmesi “vacip” kabul edilirken, Şafii, Maliki ve Hanbeli gibi İslam mezheplerine göre bu durum “sünnet” kabul edilmiştir. Dolayısıyla kurban kesmenin yaygınlığı açısından konuya bakıldığında bu ibadeti en fazla yerine getiren kesimin Hanefiler olduğu ortaya çıkmıştır. (Bkz. Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, Çev. Heyet, İstanbul 1990, C. IV, 392-425).

- 8 Bir seyyah olan Rubruk eserinde, Kıpçakların Hıristiyan olmalarına rağmen, yeni ölmüş bir Kıpçak mezarının başına kırmızı ve et koyduklarından bahsetmiştir. (Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, 365). Bu durum onlarda ölümlle ilgili bir kurban uygulamasını göstermiştir. Ayrıca günümüzde, Ortodoks Hıristiyan olarak bilinen Gagauzların, Hıristiyanlığın temel doktrinine aykırı olmasına rağmen kanlı kurban uygulamasına devam ettikleri görülmüştür. Gagauzlar genellikle yılbaşında, 15 Ağustos'ta Hz. Meryem gününde, yeni bir evin temelini başlarken, aileden birinin ölüm yıldönümünde, havaların kurak gitmesi halinde yağmur yağması için, hastaların iyileşmesinden sonra ve Hıdırellez gibi belirli günlerde kurban kesmeyi sürdürmüştür. (Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri 1998, 175). Gagauzlar gibi Çuvaşların ve Kreşin Tatarları'nda Hıristiyan olmalarına rağmen kanlı ve kansız çeşitli kurban uygulamalarında buldukları tespit edilmiştir. (Bkz. Durmuş Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, Ankara 2005, 84-91; Durmuş Arık, “Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hıristiyan Tatarların Dinî İnanışları,” *Ank. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Ankara 2007, C.47, S.1, 83-84).
- 9 Bu çalışmada, “Anadolu Alevileri” deyiimi ile Türkiye'nin değişik bölgelerinde Alevi, Bektaşî, Tahtacı, Kızılbaş, Çepni gibi değişik isimlerle anılan bazı gruplar kastedilmiş, Aleviliği farklı biçimde yorumlayan Nusayrî ve Caferî gibi gruplar “Anadolu Alevileri” ifadesinin kapsamı dışında değerlendirilmiştir.
- 10 Türklerin din tarihine bakıldığında, onların inanç sisteminde Hunlar'dan Göktürkler'e ve diğer Türk boylarına kadar en eski ibadet usulünün “kanlı kurban” uygulaması oldu-

2. Anadolu Alevilerinde Kurban

Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Anadolu Alevilerinde de Tanrı'ya sunulacak olan kurbanların birtakım özellikleri taşıması gerekmektedir. Kurbanın doğuştan ya da sonradan, şakatlık, hastalık gibi bir noksanlığının bulunmaması, bu durumda olan hayvanların kurban edilmemesi,¹¹ kurban olabilecek hayvanların daha çok koç, koyun, keçi, sığır ve deveden ibaret olması başlıca dikkat edilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır.¹² Neredeyse hayatın her önemli anı için kurban kestikleri bilinen Aleviler¹³ eski Türk inançlarının¹⁴ da etkisiyle kurban kesme yerine, "kurban tıglama" tabirini kullanmakta¹⁵, Cem ayinleri sırasında sunulan kurbanlara da "Tercüman" ya da "Terceman" adını vermektedirler. Kesilen kurbanlar kesiliş amacına göre "içeri (iç kurban) kurbanları" ve "dışarı (dış kurban) kurbanları" olarak tasnif edilmektedir.¹⁶ Şimdi

ğu görülür. (Bununla ilgili bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998, 73-88; Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. A. Kazancıgil), İstanbul 1999, 188-214; A.V. Anohin "Altay Şamanlığına Ait Maddeler" Yay. Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1987, 404-451).

11 Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtaçılar*, (Yay. Turhan Yörükan), Ankara 1998, 278.

12 Mehmet Yaman, *Alevilik İnanç Edebiyatı*, İstanbul 2004, 279.

13 Süleyman Sarıtaş, "Alevilerin Dini İnanış ve Geleneklerine Göre Yaşam Tarzları", *Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik Paneli*, 22.2.1992, Ankara 1995, 100.

14 Anadolu Alevi-Bektaşileri'nde kurbanla ilgili inanç ve uygulamalara bakıldığında, İslam öncesi Türk inançlarının büyük ölçüde çok az değişikliğe uğramış halde günümüzde de sürdürüldüğü gözlenir. Örneğin ayinlerde pîr önderliğinde kurbanın tıglanması; kurbancının vazifesi, kesilecek kurbanın kesilme öncesinde silkinme, meleme, esneme, geviş getirme gibi olumlu bir işaret vermesi; kurbanlık hayvanın iç kısmı alındıktan sonra etin mafsallardan ayrılması; kemiklerin kırılmaması; ateşte değil de suda haşlanmak suretiyle pişirilmesi; et yenildikten sonra ortada kalan kemiklerin hiçbir şekilde zarar görmemesi gibi hususların İslam öncesi Türklerde büyük ölçüde benzer biçimde uygulandığı görülür. (Bkz. W. Radlof, *Sibirya'dan III*, Çev. A. Temir, İstanbul 1994, 22-34; Yörükan, 278; Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektaşi Kimliği*, İstanbul 1995, 62, 74). Anadolu yaygın olan kurban uygulaması birçok yönden Anadolu dışındaki Türk topluluklarındaki uygulamalarla da ortaklıklar ve benzerlikler gösterir. Örneğin; Çuvaşlarda kurban için ayrılan hayvanlar suyla yapılan bir denemeden sonra kesilir. Kurbanlık kesilmeden önce başına ve sırtına su dökülür. Su döküldükten sonra hayvanın titremesi kurbanın Tanrı tarafından kabul edileceği şeklinde değerlendirilir. (Bkz. Arık, *Hiristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, 84-91). Anadolu'daki kurban uygulamaları ile Kırgızlardakini karşılaştırmak için ayrıca bkz. Durmuş Arık, "Kırgızlarda Kurban Fenomeni", *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2006, C.46, S.1, 157-174.

15 Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara 1990, 296; Ethem Rûhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik* İstanbul 1991, 396.

16 Piri Er, *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ankara 1998, 57-58, Türkistanda yapılan kurban ayinlerinin bir kısmının yurt (çadır) ve mezarlık gibi açık alanlarda yapıldığını, bir

sırasıyla önce “içeri kurbanları” sonra da “dışarı kurbanları” hakkında bilgi verilmesi uygun olacaktır.

2.1. İçeri Kurbanları

Cem ayinleri sırasında on iki hizmetin görüldüğü, başka bir deyişle cem törenleri sırasında on iki görevlinin hizmeti esnasında¹⁷ sunulan kurbanlardır. Bu törenlere cemaatten ancak belirli koşulları taşıyanlar katılabilir. Özel günler ve zamanlarda belirli amaçlara yönelik olarak kesilen içeri kurbanları¹⁸ sırasıyla Görgü, Muharrem, Düşkün, Abdal Musa, Dar ve Musahip kurbanlarıdır.¹⁹

2.1.1 Görgü Kurbanı

Tercüman/Terceman kurbanı ya da “Görgü Cemi” olarak isimlendirilen bu tören, Anadolu Alevilerinin en önemli ritüellerinden birisidir. Genellikle kış aylarında yapılan bu uygulamada “On iki hizmet” yerine getirilir ve bu yolla köyde ya da mahallede bulunan herkes görgüden geçirilmiş olur.²⁰ Bu olay Alevilerce “ölmeden evvel ölmek” olarak kabul edilir.

kısının ise kuytu bir kayın ormanı ya da تنها bir köşede gizlilik içerisinde yapıldığını belirten Mehmet Eröz, açıkta yapılan kurbanların Anadolu Alevilerinin uyguladıkları “dışarı kurbanları” ile, kuytu yerlerde icra edilen kurbanların da “içeri kurbanları” ile yakın benzerliğinin olduğunu belirtmiştir. (Eröz, 284).

17 Alevi-Bektaşî Cem törenlerinde Dede, Rehber, Gözcü, Çerağcı, Zakir, Ferraş, Saka, Kurbancı (Sofracı), Pervane, Peyik, İznikçi, Bekçi şeklinde 12 görevli bulunur ve Cem sırasında herkes kendisine verilen vazifeyi icra eder. (Geniş bilgi için bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültü Alevilik*, İstanbul 1990, 277-285).

18 Anadolu Alevilerinin “içeri kurbanları”nda, kurbanın sadece başı, ayakları ve yenilmeyen işkembe gibi diğer organları hariç, bir bütün halinde kazanlarda su ile haşlanarak pişirilmesi yoluna gidilir. Daha sonra bu işte görevli kimseler tarafından kuşbaşı haline getirilen et pay edilip yenilir. Yapılan bu işleme Silifke Tahtacıları ile Bozüyük Alevi Karakeçili Yörükleri “Ülü”, Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Aleviler ise “pay”, “hak” veya “lokma” gibi değişik isimler verir. (Eröz, 302-303; Türkdoğan, 187). Belirli bir ritüel içerisinde yenildiği bilinen söz konusu lokmalar, çeşitli nedenlerden dolayı törene katılmayanlara ayrıca yörede yoksul, muhtaç ve kimsesiz olarak bilinen kimselere de gönderilir. (Birdoğan, 522-523).

19 Yaman, 280-281; Gerçekte, “içeri kurbanları”nın neler olduğu konusunda bir takım farklılıklar olsa da bunların yorum farkından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Piri Er, *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ankara 1998, 58' de yukarıda belirtilenlerin yanına bir de “yıl kurbanı” eklemiştir; Veliyettin Ulusoy, ise (“Cem Ayini ve Kurban Töreni”, *Serçeşme Dergisi*, Şubat 2005, S.7, s. 16'da anlattığına göre), 12 hizmetin görüldüğü ve Cem töreni yapılarak kurban kesilen törenlerin sayısının, “İkrar Verme”, Görgü, Musahip ve Abdal Musa olarak yalnızca dört olduğunu, Dardan indirme gibi kurbanlı toplanmalar yapılsa da bunların pek Ayin-i Cem sayılmayacağını belirtmektedir.

20 Ulusoy, 16; Fığlalı, 331. İster köy, isterse şehir Bektaşî olsun Alevi-Bektaşî tüm grupların mutlaka yılda bir kez bu sorgudan geçme zorunluluğu vardır. Seyit Derviş Tur,

Zira Anadolu Alevilerine göre Görgü Cemine katılmak isteyen kimseler ceme katılmadan önce birileri ile dargınsa barışmalı, birilerine zarar vermişse bu zararı tazmin etmeli, borcu varsa ödemeli, ağlattığı varsa güldürmeli ve herkesten helallik dilemelidir. Ancak bütün bu sayılanları yerine getiren kimseler bu törene kabul edilirler.²¹ Böylece yıllık görgüden geçen kimseler, daha önce işlemiş oldukları hatayı bir daha tekrarlamamak üzere tövbe etmiş sayılırlar. Dolayısıyla bu şekilde görgüden geçen Aleviler, manen temizlenmiş sayıldıklarından ancak bundan sonra kesmiş oldukları kurbanlar ceme katılan diğer kimseler tarafından gönül rahatlığı ile yenilebilir.²²

2.1.2 Muharrem Kurbanı

Anadolu Alevileri Muharrem ayının biri ile on ikisi arasında Hz. Hüseyin'in Yezid'in adamları tarafından Kerbela'da şehit edilmesi anısına oruç ifa eder ve yas tutarlar.²³ Dolayısı ile normal yas zamanlarında uygulanmakta olan tıraş olunmaması, eğlence ve düğünlerin yapılmaması, karı-kocanın birbirinden uzak durması, beyaz ve renkli elbiselerin giyilmemesi gibi hususlara bu zaman sürecinde de dikkat edilir.²⁴ Muharrem'in sonuna gelindiğinde ise kurbanlar kesilir,²⁵ orada hazır bulunanlarla beraber yenilir ve evlere dağıtılır.

2.1.3. Düşkün Kurbanı

Anadolu Alevilerinde suç işleyene "düşkün", bu hale ise "düşkünlük" denir.²⁶ Esasında bir tarikat olan Alevilik-Bektaşilik'te²⁷ tarikata giren

(*Erkanname Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları*, Almanya 2002, 185'de) söz konusu ayinin Anadolu Alevileri arasında Ayin-i Cem, Ali Cem'i, İçeri Kurbanı vs. gibi isimlerle anıldığını belirtir. Söz konusu törene Babağan Bektaşileri "Hizmet Görme Erkânı" ya da "Baş Okutma" adını verirler. (Bkz. Şakir Keçeli, "Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi", *Uluslar arası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu 1*, 28-30 Ekim 2005, Isparta 326).

21 Tur, 454-457.

22 Yaman, 185.

23 Yaman, 265.

24 Tur, 192-193; Fıçlalı, 332.

25 Ulusoy, 16; Öte yandan Muharrem orucu altı gün olarak Anadolu'da pek çok Sünni tarafından da tutulur. Yine bu hafta içinde Sünniler arasında aşure pişirilip komşulara dağıtılması gibi bir gelenek yaygın bir şekilde yaşatılır.

26 Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994, 106-107.

27 Türkiye'nin değişik bölgelerinde farklı isimlerle anılan Alevi gruplar için günümüzde "Alevi-Bektaşî" şeklinde kullanımın daha yaygın olduğu görülür. Ali'yi seven anlamında "Alevî" kelimesi ile bir Türk Tarikatı olan Bektaşîliğe mensup anlamına gelen "Bektaşî" kelimesinin bu şekilde yan yana kullanılması kanaatimizce Anadolu Aleviliğinin,

kimselere nelerin yapılıp, nelerin yapılmayacağı hususu, Görgü, Musahip gibi Cemler'de Müşit, Baba veya Dede tarafından belirtilir, tarikata giren kişi veya kişilerden bu konularda ikrar alınır.²⁸ Öteki dünyada da bir sorumluluk bulunduğuna inanarak, bu dünyada işlenen suçların cezasının bu dünyada görülmesi ve karara bağlanması amaçlanır.²⁹ Böylece bununla toplumda çıkması muhtemel huzursuzlukların önüne geçilir, "eline, diline ve beline hâkim ol" şeklinde devam edip giden çeşitli ahlaki ilkelerin varlığının korunması amaçlanır.³⁰ Dolayısıyla söz konusu ahlaki ilkelerin çiğnenmesi ve diğer birtakım yasak fiillerin işlenmesi, Alevi-Bektaşî örf ve âdetine göre çeşitli cezalar verilmesini beraberinde getirir.³¹ Bu cezalar arasında toplum tarafından tecrit edilmek, cem ayinlerine alınmamak, sürgün edilmek gibi hususlar yer alır.³² Ancak gelenekte var olmakla beraber söz konusu cezalar kesinlik arz etmez, ortam ve şartlara göre, yöredeki pir, cemaat ve toplum yararı da gözetilerek farklı bir ceza takdir edilebilir.³³ Bunlar arasında en yaygın ve pratik bir şekilde uygulananı, suç işleyene bir ya da birkaç tane kurban cezasının verilmesidir.³⁴ Kurban kesmenin herhangi bir ceza karşılığı verilmesinin yanında, cezasını çeken bir düşkünün yeniden topluma kazandırılması ve tarikata geri dönmesine karar verildiğinde Alevilerce adına "düşkün kaldırma" denilen bir cem düzenlenir ve bu törenden sonra düşkünlüğü kaldırılan kimsenin kurban ya da kurbanlar keserek yöre halkına ikram ettiği görülür.³⁵

Hacı Bektaşî Veliyi bir pir ve önder olarak kabul etmesi ve her iki anlayış arasında kesin çizgilerle bir ayırımı yapılamıyor olmasındandır. Alevî-Bektaşîler için, "Halk İslam'ını" yaşayan ve kültürel temellerini İslam öncesi Orta Asya Şamanlık inanışlarından alan, aynı zamanda "velî kültü"nü de içerisinde barındıran bir İslam anlayışına sahip kimseler oldukları söylenebilir.

28 Tur, 472-486.

29 Benzer uygulamaların değişik Türk topluluklarında da yaşatıldığı görülür. Nitekim davasını sulh yoluyla halletmek isteyen bir Yakut'un merasim için mutlaka bir hayvan kesmesi gerektiği, zira barış için "kırılmamış bir aşıklı kemiğin gerekliliği" belirtilmiştir. (İnan, 253).

30 Bedri Noyan, "Bektaşî ve Alevilerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük)", Derleyen: Gülağ Öz, *Özkaynaklarından Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları*, İstanbul 1999, 366-396.

31 Alevi-Bektaşî toplumuna göre suç sayılan fiillerin ve söz konusu suçların her birisi için caydırıcı cezaların neler olduğu hakkında geniş bilgi için bkz. Tur, 479-486; Hasan Nedim Şahhüseynoğlu, *Malatya Balıyan Aşireti*, İstanbul 1991, 77-80; Lütfi Kaleli, *Birbir Çiçek Mozaği Alevilik*, İstanbul 2003, 272-2733; Noyan, 336-339; Yaman, 246-259.

32 Yörükkan, 80-86.

33 Tur, 478.

34 Bazı düşkünlük cezaları için, suçluya maddi açıdan bir külfet yüklemek amacıyla üç kurban kesme cezası bile verildiği olmuştur. (Bkz. Yörükkan, 286).

35 Battal Pehlivan, *Anadolu'da Alevilik*, İstanbul 1992, 58-66; Er, 59.

2.1.4. Abdal Musa Kurbanı

Anadolu'nun birçok bölgesinde geleneksel olarak, daha çok kış aylarında, perşembeyi cumaya bağlayan gece Abdal Musa kurbanı icra edilir.³⁶ Bu kurban, komşuların istemesi, mahalleye Dede veya başka bir konuğun gelmesi, dargınlıkların önlenmesi, köyler ya da kişiler arasında var olan problemlerin çözülmesi gibi toplumu kaynaştırmaya ve birleştirmeye yönelik olarak uygulanır.³⁷ Bu durumlarda kesilecek kurbanlar mahalle ya da köyde bulunanlardan maddi durumu iyi olanların sağlayacağı katkıyla satın alınır ve kesilir. Söz konusu kurbanların etleri köy meydanında, başta etli pilav olmak üzere çeşitli yiyecekler pişirilmek suretiyle herkese ikram edilir.³⁸

2.1.5. Dar Kurbanı

Alevilik'te temel kavramlardan birisi olan Dar; meydan veya darağacı anlamında kullanılır. Tarikatta ise işlediği bir suçtan dolayı mürşit huzurunda ayakları mühürleyerek ayakta durmayı ifade eder.³⁹ "Dar kurbanı" ise ölen birisinin geride kalan varisleri ya da musahipleri tarafından ölümün üçü, yedisi veya kırkinci günlerinde yapılan bir törendir.⁴⁰ Bunun için ölenin yakınları ve arkadaşları daha önceden kararlaştırılan gün ve saatte ölen arkadaşları adına yargılanıp aklanmak istediklerini söyleyerek toplum önünde "dara" dururlar. Pir, daha önceden toplanmış cemaate dönerek, dara duranların "razılık" almaya geldiklerini, dara durulan yerin bir "Hak meydanı" olduğunu, dara duran kimselerden veya ölen kimseden alacağı olan, hakarete uğrayan, gönlü kırılan kimsenin olup olmadığını, şayet varsa, bu şikâyetlerin neler olduğunu sorar. Cemaatin içinde Dede ya da Pirin söylediği şeyler hakkında istekte bulunan birisi çıkarsa, konuşmasına izin verilir dara duranlardan ise konuşması sonuna kadar dinlenir ve taraflar arasında antlaşma

36 Fırlalı, 331; Yörük, 330.

37 Türkdöğ, 459.

38 Eröz, 362; Yaman, 271.

39 Rıza Zelyurt, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1992, 318-319; İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1998, C. 3, 565.

40 Yaman, 337; Aydın ilinin Sofular Köyünde yaygın olan bir anlayışa göre, musahiplerden birinin ölmesi halinde onun ruhunun ahirette, dünyada kalan arkadaşını beklediğine, onu bu Dâr'dan "yani ahirette ayakta beklemekten" kurtarmak için arkadaşlarının "Musahip Kurbanı" kesmesi gerektiğine, aksi takdirde ölen kimsenin ahirette ayakta bekleyeceğine inanılmaktadır. (Bkz. Türkdöğ, 90).

sağlanır. Ölmüş olandan alacaklı varsa musahipler vekâleten öder, bir gönül kırgınlığı varsa özür diler ve “razılık” alırlar. Alacaklı ve şikâyetçi çıkmazsa cemaat toptan “Biz razıyız, Allah da razı olsun, Allah rahmet eylesin, ruhu şad, mekânı cennet olsun.” derler.⁴¹ Bu şekilde “umumî rızalık” alındıktan sonra kesilen kurbanların lokmalarının dağıtılması işlemine başlanır. Pişirilmeden dağıtılmayan bu lokmalar tüm köy halkı ve Cem’e katılanlar tarafından toplu halde yenir.⁴² Yemeğin arkasından verilen gülbank ile tören sona erer.

2.1.6. Musahip Kurbanı

Alevi-Bektaşiler’de evli olan iki ayrı çiftin Pir huzurunda “ıkrar” vererek “yol kardeşi” olmalarına “musahiplik” denir.⁴³ Zira bu toplumun gerçek bir üyesi olabilmek, cem törenlerine katılabilmek, toplum içerisinde bir takım görev ve sorumlulukları üstlenebilmek için “musahip” tutulması gerektiği kabul edilir.⁴⁴ Alevi-Bektaşiliğin belki de en önemli unsurlarından birisi olan musahiplik uygulaması,⁴⁵ Hz. Muhammed’in Medine’de Ensar ile Muhaciri birbiri ile kardeş ilan etmesi uygulamasına dayanır.⁴⁶ Dolayısıyla tıpkı Medine’de olduğu gibi, “yol arkadaşı”, “ahiret kardeşi” olan aileler, bundan böyle birbirlerinin derdine ve üzüntüsüne ortak olurlar, acılarını ve sevinçlerini paylaşırlar.⁴⁷ Musahip görgüsünden geçen her çift bir kurbanlık alır, söz konusu kurbanlık kesilerek tören sonrasında törene katılanlar tarafından topluca yenir. Alevi-Bektaşî töresine göre, birbiriyle musahip olan kimseler bundan böyle her yıl musahipli oldukları ailelerle birlikte kurban kesilmesini, içeri cemi yapılmasını, görgüye gidilmesini sağlamak durumundadır. Her yıl kurban kesmeye gücü yetmeyen musahiplerin iki ya da üç yılda bir, kurban kesmelerinin gereğine inanılır. Şayet musahipli aileler kurban kesemeyecek kadar fakir olursa bu durumda yakın çevreden hali vakti yerinde olan kimseler bir

41 Tur, 503-507.

42 Er, 59.

43 Tur, 421.

44 Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara 2003, 917.

45 Abdulkadir İnan, Oğuzca’da “kurban” anlamına gelen “adak” kelimesinin “adaşlık” geleneği ile yakın bir ilgisinin olabileceğini belirtmiştir, buna göre eski devirlerde bütün sosyal müesseselerin dinî ayin ve merasime tâbi olduğu düşünüldüğünde “adaş tutma”nın da kurbanlı bir ayinle yapıldığına hükmetmenin yanlış olamayacağına dikkat çekmiştir. (İnan, 303).

46 Tur, 421-431; Yaman, 242-245.

47 Türkdoğan, 59-62.

kurban alarak kesemeyen musahipli çifte hediye eder. Bu yolla sağlanan kurbanlar kesilir ve Cem'e katılanlara ikram edilir.⁴⁸

2.2. Dışarı Kurbanları

Dışarı kurbanları "on iki görevli"nin yer almadığı kurbanlardır ve herkese açıktır. Bunlar sırasıyla kurban bayramında kesilen kurban, adak kurbanı, 6 Mayıs (Hıdırellez) kurbanı, 21 Mart Nevruz kurbanı ve diğer kurbanlardır.⁴⁹ Bu kurbanları içeri kurbanlarından ayıran diğer önemli bir husus, içeri kurban uygulamaları sırasında kurban edilen hayvanın kanına, kemiklerine ve iç organlarına uygulanan ihtimamın bunlara karşı gösterilmemesidir. Zira bu törenler sırasında yalnızca deyişler, düvazlar⁵⁰ ve dualar okunur.⁵¹

2.2.1. Kurban Bayramı Kurbanı

Anadolu'da yılın en kutsal zaman dilimlerinden birisini Kurban bayramı günleri oluşturur. Kurban ise Allaha yaklaşmak niyetiyle gücü yetenler tarafından cinsi ve yaşı belirlenmiş hayvanların geleneksel olarak bayramın ilk üç gününde kesilmesidir. Kişi kesmiş olduğu kurbanla Allah'a olan bağlılığını ispatlamış, verdiği nimetlere şükürünü ifa etmiş ve kurban kesemeyen kimselere de kurban etinden göndermek suretiyle toplumsal yardım ve fayda sağlamış olur.⁵² Kurban bayramının ilk üç günü içerisinde Anadolu Alevilerinin çoğu da kurbanlarını keser.⁵³

2.2.2. Adak Kurbanı

İlahi bir kudrete sığınarak bir dileğin yerine getirilmesi karşılığında bulunulan "vaad", şeklinde açıklanan adak, kişisel başarı ve beklentilerin gerçekleşmesi halinde yapılabildiği gibi, salgın hastalıklar ve savaş gibi toplumsal olaylardan kurtulma durumunda da gerçekleştirilir.⁵⁴ Geçmiş-

48 Eröz, 128-129.

49 Er, 59-63; Yaman, 281-282.

50 Alevî-Bektaşî edebiyatında on iki imam için söylenen ve ezgiyle okunan koşma biçiminde şiirlere verilen isimdir.

51 Yaman, 226.

52 Eröz, 148.

53 Yaman, 279-280.

54 Emiroğlu-Aydın, 11; Kitabın ismi her ne kadar "Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri" olsa da, tüm Türkiye'deki adak yerleriyle, hangi amaçlarla adakta bulunuldu-ğuyula ve adanan şeylerin neler olduğuyula ilgili hususlarda geniş bilgi için bkz. Hikmet

ten günümüze Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaygın bir şekilde uygulanan adak motifi, Anadolu'da Alevi-Bektaşiler arasında da yoğun bir şekilde icra edilir.⁵⁵ Anadolu'da Müslümanlar arasında vadin yerine gelmesinin ardından, herhangi bir zaman dilimi ile sınırlı olmaksızın da var ve sığır gibi hayvanlar kesilebildiği gibi, bazen horoz ve hindi gibi hayvanların da adak olarak kesildiğine rastlanır.⁵⁶ Anadolu'da bazı Alevi-Bektaşiler arasında bu kurbanlar "saçı", "lokma" (Cebrail adağı), "İmam Hüseyin" veya "Hak Kurbanı" olarak da isimlendirilir.⁵⁷ Bu uygulamada kurbanlıklar genellikle yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen yata, türbe ve mezar gibi mekânlara adanır.⁵⁸ Bu tür yerlerde kesilip pişirilen kurban lokmaları başta adağı yapan kimse olmak üzere törene katılan kimselerce yenir.⁵⁹

Anadolu Alevi-Bektaşileri büyükbaş hayvanların yanında, horoz gibi kanatlı hayvanları da kurban olarak değerlendirirler. Daha çok Tahtacılar arasında gözlenen horoz kurbanına "Cebrail"⁶⁰ adı verilir. Aleviler ara-

Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, 302-306).

- 55 Anadolu Türkleri arasında görülen adak kurbanının diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgızlarda da önemini koruduğu görülür. Kırgızca'da "Kuday kılmak" adağını yerine getirmek anlamında kullanılır ve toplumun gerçekleşmesini beklediği söz konusu vaad kurban kesme şeklinde gerçekleşebileceği gibi "sofra çekmek", çıplak giyinmek ve herhangi bir hayır işlemek şeklinde de gerçekleştirilir. (Bkz Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara 2000, 118).
- 56 Gürbüz Erginer, *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul 1997, 170. Batı Türkistan'da bulunduğu sırada Semerkant çevresinde "Çoban Ata" tepesinde bir dini törene katıldığını söyleyen Abdulkadir İnan, törenin bitiminde katılan herkesin ağaçlara çaput bağladığını gördüğünü, yanında bulunan Özbek asıllı bir kişinin de "ülkenin başka bölgelerinde de çeşitli ziyaretlerin bulunduğunu ve söz konusu ziyaretlere yine paçavraların bağlandığını ve yöre halkının bu mekanlarda kurban kestiklerini" söylediğini belirtmiştir. (İnan, 467-468).
- 57 Yörükân, 285.
- 58 Yörükân, 270-272; Ali Kaya, *Tunceli Kültürü*, İstanbul 1995, 96-97; Abdurrahman Yılmaz, *Tahtacılar Gelenekleri*, Ankara 1943, 95.
- 59 Sünniler arasında yaygın olan anlayışa göre adak olarak kesilen hayvanın etinden kurban sahibi ile bakmakla yükümlü olduğu kimseler yemezler, yemeleri halinde yedikleri etin değerini bir fakire sadaka olarak vermeleri gerekir. (Bkz. Ali Bardakoğlu, "Kurban", *İlmihal*, İstanbul 1999, II, 10.
- 60 Eröz, 301; Yörükân, 268. Aydın-Bozdoğan ilçesi Alamut köyünde derleme yaptığını söyleyen Piri Er, horoz kurbanına neden "Cebrail" denildiği ile yörede anlatılanlarla ilgili olarak şu bilgileri verir: Cebrail, seksen bin yıl konacak bir yer bulamadıktan sonra kubbede bir nurdan kandile konar. Konunca terler ve terinden köpükler oluşur. Bu köpükler Hakkın emri ile yumurta olur. Bu yumurtalardan bugünkü tavuk ve horozların nesli oluşur. Onun için tavuk ve horozlara Cebrail denir. Horozların sabah namazında ötmesinin sebebinin ise, Cebrail'in ve Arştaki meleklerin sesini duymalarından dolayı olduğu belirtilmiştir. (Bkz. Er, 60). Horozla ilgili başka bir anlatımda konu ile ilgili

sında tavuk yerine horoz kesilmesi anlayışının, büyük baş hayvanlarda olduğu gibi, kurban edilecek hayvanın erkeğinin tercih edilmesi anlayışından kaynaklandığı belirtilir.⁶¹

Anadolu Alevilerince horoz, adak olarak kesilmesi yanında, ülkenin çeşitli yörelerinde “Sultan Nevruz” ve “Hıdırellez” gibi kutsal kabul edilen günlerde de kesilmiştir.⁶² Çok yaygın olmamakla birlikte yağmur duası için de horoz kurban edildiğine rastlanmıştır. Nitekim Kuluca Tahtacıları arasında yağmur duasına katılacak her evin törene gelirken yanlarında birer horoz getirdiği ve söz konusu horozların tören sırasında kesildiği görülmüştür.⁶³

2.2.3. Hıdırellez Kurbanı

Anadolu Alevi-Bektaşilerine göre, her yıl Mayıs⁶⁴ ayının 5’ini 6’sına bağlayan gece, bitkiler ve bereketin koruyucusu olduğuna inanılan Hızır ile suların ve hayvanların koruyucusu kabul edilen İlyas’ın buluştuklarına inanılır.⁶⁵ Rivayete göre; Âb-ı Hayat’tan (Hayat Suyu, Bengisu) içmiş olan Hıdırellez (Hızır ve İlyas) sağdır. Hızır’ın karada, İlyas’ın ise denizde

şunlara yer verilmiştir: “Bir gün Hz. İbrahim oğlu İsmail’i kurban etmek ister ve bıçağı boynuna çalar, ancak bıçak kesmez. Fakat taşa çaldığında taşın paramparça olduğunu görür. Bunun üzerine kızarak: “Ey bıçak niçin kesmiyorsun?” dediğinde bıçak dile gelir ve Allah tarafından İsmail’i kesmemekle emrolundum bundan dolayı kesmiyorum der. İşte tam da bu sırada Cebrail bir koçu İbrahim’e getirerek onu kurban etmesini ister. Dolayısıyla cem törenlerinde yer alan horoz, Cebrail’i temsil etmekte ve kurbanın dar meydanına geldiğini haber vermektedir”. (Bkz. İbrahim Arslanoğlu, “Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı,” <http://w3.gazi.edu.tr/web/iarslan/cubukdarkurbani.pdf>, 22).

61 Gürbüz, 156; A. İnan Kırgız-Kazak bilgini olan Çöken’in eserinde, “Kırgızların dişi hayvan kurban etmediklerini yazdığından bahisle esasında bütün Türk destanlarının Çöken’i desteklediğini, Nogay, Kazak-Kırgız ve diğer Türk kavimlerinde meşhur olan Çora destanında bir kahramanın karsına; ‘deveden buğra, attan aygır, sığırdan boğa, koyundan koç keselim, tanrıdan bir oğul isteyelim’ dediğinden bahsetmiştir. Dede Korkut hikayelerinde anlatılan kurban âyinleri, düğün ve doğum merasimlerinde de ‘attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç’ kesildiğini belirtmiştir. (İnan, C.II, 267).

62 Türkdoğan, 216, 229, 272.

63 Giray Ercenk, “Kumluca Tahtacılarında Yağmur Duası”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, 26-27 Nisan 1993 Antalya, Ankara 1995, 48-49.

64 Günümüzde İslamî bir motife bürünerek her yıl altı Mayıs’ta kutlanan Hıdırellez şenliklerinin, İslam öncesinde Türkler tarafından yılın beşinci ve sekizinci aylarında mukaddes “yer-su”lara ve “ata ruhlarına” kurbanlar sunularak düzenlenen bayramlarla yakın ilgisi olduğu söylenebilir. (İslam öncesi Türklerde yılın belli zamanlarında kutlanan bayramlarla ilgili bkz. W. Eberhard, *Çin’in Şimal Komşuları*, (Çev. Nimet Uluğtuğ), Ankara 1996, 91; Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul 2002, 105-106; Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, İstanbul 2000, 230-253; İnan, 414).

65 Korkmaz, 166.

yardım isteyen kimselerin yardımlarına koştuğuna inanılır.⁶⁶ Bu inanışa Alevi-Bektaşiler arasında olduğu kadar Sünniler arasında da yaygın olarak rastlanır. Küçük bölgesel farklılıklar bir yana Anadolu'da halk arasında Hıdırellez'in genel karakteristiğini koruduğu görülür. Nitekim Hıdırellez'den birkaç gün önce evler genel bir temizlikten geçirilir, duvarlara boya ve badana yapılarak hazır hale getirilir. Beş Mayıs'ı altı Mayıs'a bağlayan gece Hızır'ın her evi gezeceğine, kirli ve düzensiz olanlara uğramayacağına; uğradığı eve ise bolluk, bereket, şifa, huzur ve mutluluk getireceğine inanılır.⁶⁷

Aydın'da Tahtacılarla birlikte Hıdırellez kutlamalarına katıldığını söyleyen Mehmet Eröz, 5 Mayıs'ta hazırlıklar yapıp kurbanlar kesildiğini, bütün köy halkının köyün mezarlığına çıktığını, kesilmiş olan kurbanlardan ve hazırlanmış olan yemeklerden herkesin üçer lokma olarak bu hayra ortak olduklarını kaydeder.⁶⁸ Yine Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Alevi-Bektaşilerin benzer uygulamalarından söz edilir; Nitekim Aydın ili- Bozdoğan ilçesine bağlı Alamut köylülerinin Hıdırellezden bir gün önce kuzu kesip yedikleri; Tekirdağ-Çorlu yöresi Alevilerinin de söz konusu günde kırlara çıkarak kurbanlar kestikleri ve "Hacı Mehmet" denilen yatırı ziyaret ettikleri bildirilir.⁶⁹ Yozgat-Eğrice'de, Hıdırellezde oğlan tarafının nişanlı kız tarafına, yörede adına "Eğricelik" denilen süslenmiş bir kuzu götürdüğü, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır gibi değişik yörelerde ise hali vakti yerinde olan Alevi ailelerin Hıdırellezde mutlaka bir kuzu kurban ettikleri belirtilir.⁷⁰

2.2.4. Nevruz Kurbanı

Nevruz, yüzyıllardır tüm Türk dünyasında kışın bitimi ve baharın karşılanması şeklinde kutlanır. Anadolu Alevileri'nde de aynı amaçla Nevruz kutlaması gerçekleştirilir.⁷¹ Nitekim Alamut köylülerinin 21 Mart tarihinde baharın müjdecisi olarak Nevruz'u kutladıklarından, hali vakti

66 Yaman, 277.

67 Anadolu'da Hıdırellez kutlamasının yaygın olduğu yöreler, kutlama âdetleri, gelenekleri ve bunlara dair inançlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü*, Ankara 1990, 150 vd; Tur, 552-553.

68 Eröz, 357-359.

69 Türkdöğün, 118, 229.

70 Tur, 553.

71 Abdurrahman Güzel, "Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik-Beraberlik", *Nevruz ve Renkler*, Ankara 1996, 167-181.

yerinde olanların kurban kesip, cem evinde toplanarak lokma yediklerinden söz edilir. Yine aynı günde hayvanlar yularlarından çıkarılarak serbest bırakılır, kurban haşlamak için ateşler yakılır, semahlar dönülür, bütün bunları yapmaktan maksadın eğlenmeden daha çok manevi bir arınma olduğu belirtilir.⁷² Aynı şekilde Narlıdere'li'lerin de 21 Mart Nevruz gününün gündüzünde kurban kestikleri, gecesinde ise bir araya geldikleri, isteyenin dua ettiği, isteyenin ise semah dönüp şarkılar söylediği anlatılır.⁷³ Malatya Arguvan Alevilerinin de Nevruz gününde "Kış Bitti Bayramı" adı altında kutlama yaptıkları, bu günde uğur getirmesi için taştan küçük evler yaptıkları, ateşler yakarak etrafında döndükleri, çeşitli şenlikler düzenledikleri ve insanların birbirlerinin evlerine giderek bayramlarını kutladıkları bildirilir.⁷⁴ Anadolu'da Nevruz'un bir bahar bayramı olması yanında, bu güne, Nevruzun; Hz. Ali'nin doğum günü olduğu, Hz. Fatma ile evlendiği, Hz Yusuf'un bu gün kuyudan çıkarıldığı ya da Tanrı'nın kâinatı bu günde yarattığı gibi bir takım dinî içerikli anlamlar da yüklenir.⁷⁵

2.2.5. Ölü Kurbanı

Ölen bir kimsenin ardından yakınları ya da varisleri tarafından kesilen kurbanlardır. Ölü sahibinin haline ve vaktine göre kesilecek kurbanların sayısı ve cinsi değişebilir.⁷⁶ Kurbanlar, ölünün toprağa gömülmesinin ardından üçüncü, yedinci, kırkinci gününde ve ölüm yıldönümünde kesilir.⁷⁷ Kesilen bu kurbanlarla çeşitli yemekler yapılır ve taziyeye gelen kim-

72 Türkdöğan, 118.

73 Türkdöğan, 189.

74 Eröz, 361-362.

75 Yaman, 274-275; Tur, 542-543.

76 Yörükân, 232; Geçmişten günümüze ölen kimsenin arkasından kurban ya da kurbanlar takdim edilmesi bütün Türk dünyasında yaygın olarak uygulanmış ve gelmiştir. Kurban edilen hayvanların sayısı ölenin ve ailesinin zenginliğine göre değişmiş bazen bu sayının yüzleri veya binleri bulduğu belirtilmiştir. Birisi öldüğünde aynı gün içerisinde ölenin çadırının yanında hayvan kurban edilmiş, yine ölümün üçüncü, yedinci, yirminci ve kırkinci günlerinde de kurban kesilerek ziyafet verilmiştir. (İbn Fazlân, Seyahatnâmesi, Çev. R. Şeşen, İstanbul 1995, 131); Aynı günler içerisinde kurban kesme geleneği diğer Türk boylarının yanında Kırgız ve Kazak Türkleri arasında da uygulanmıştır. Ölen için yapılan en büyük ve en son merasimin ise ölüm yıldönümünde yapılan "aş" merasimi olduğu belirtilmiştir. Söz konusu merasimde büyük baş hayvan ya da koyunlar kesilmiş, şayet o yıl içerisinde birkaç vefat olmuşsa söz konusu kişiler için kesilecek hayvanlar birleştirilerek büyük çapta "aş" yapılmış, böyle durumlarda elli at, yüz koyun veya daha fazla hayvan kesilmiştir. (Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara 1998, 101-103; İnan, 121; An, "Kırgızlarda Kurban Fenomeni", 164-170).

77 Türkdöğan, 119; Yörükân, 232; Eröz, 341.

selere ikram edilir. Özellikle üçü ve kırkında kesilen kurbandan konu komşu herkese lokma dağıtılmasına özen gösterilir.⁷⁸ Böylece ölen kimsenin ruhunun öbür dünyada huzur bulacağına, selamete ereceğine inanılır.⁷⁹

2.2.6. Sünnet Kurbanı

Anadolu'da Alevi-Bektaşiler'de de erkek çocukların sünnet ettirilmesi sırasında gelen davetliler için hayvan ya da hayvanların kesilmesi geleneği sıkça görülen adetler arasında yer alır. Bu çerçevede kesilen hayvanların etlerinden çeşitli yemekler hazırlanır ve düğüne iştirak eden herkese bu yemeklerden ikram edilir.⁸⁰ Söz konusu yemekten ayrı olarak Aleviler'de daha çok sünnet düğününün bittiği son gece, bu merasim kazasız belasız sona erdiği için "selamet kurbanı" denilen bir kurban kesilerek Cem Ayini yapılır ve lokmalar dağıtılarak birlikte yenir.⁸¹

2.2.7. Yaz Kurbanı

Daha çok Tahtacılar arasında icra edilen bir kurban çeşididir. Adından da anlaşılacağı gibi yaz aylarında, hali vakti yerinde olan kimselerce mahsulün bereketi için düzenlenen bir törendir. Bu törende, erkek hayvanların kurban edilmesi, kurban kemiklerinin kırılmaması, kurbanlık hayvanın derisinin ve diğer organlarının hususi bir mezara gömülmesi gibi hususlar dikkat çeker.⁸²

78 Yaman, 337; Anadolu Aleviliği'nde ölenin arkasından kurban kesme ve lokma dağıtma hususu önemlidir. Dolayısıyla bu konudaki uygulamalar farklı bölgelerde çeşitlilik arz eder. Örneğin; Silifke Tahtacıları, adına "can aşısı" dedikleri, diğer Alevi bölgelerindeki ölen kimsenin ölümünün 3., 7., 40. ve ölüm yıldönümünde dağıtılan lokmalara, ölümün 12. ve 20. günlerini de ilave ederler. Malatya Alevileri ise ölen kimsenin ölümünün yalnızca 7. ve 40. günlerinde kurban kesip lokma dağıtma eylemini gerçekleştirirler ve buna "can gün görme" derler. Uluğbey (Senirkent) Bektaşileri ise ölümün 3. günü kestikleri kurbanı "Eğün Kurbanı" derler, yedisi, on ikisi, kırkı ve ölüm yıldönümünde kestikleri kurbanlara ise yalnızca "kurban" adını verirler. (Bkz. Eröz, 342-345).

79 Yörükkan, 279.

80 Hz. İbrahim'den gelen erkek çocukların sünnet ettirilmesi uygulamasını peygamber, sahabe ve Türk ataları tarafından uygulanmış önemli bir dinî ve millî gelenek kabul eden Kırgızlar, söz konusu günde koyun, sığır veya at keserek yemek yapar ve gelen misafirlere ikramlarda bulunurlar. (Bkz. Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Ankara 2005, 130-131; Arık, "Kırgızlarda Kurban Fenomeni", 163).

81 Gülağ Öz, *Özkaynaklarından Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, İstanbul 1999, 380; Yılmaz, 37; Türkdoğan, 61.

82 Yörükkan, 276; Yılmaz, 104.

3. Diğer Kurbanlar

Anadolu'da hem Alevi-Bektaşiler'in hem de kimi yerlerde Sünnîlerin uygulaya geldiği kurbanlar vardır. Bu çeşit kurbanlar hayatın her önemli anında gerçekleştirilebilir. Örneğin; bir köye veya mahalleye toplumun saygı duyduğu dede, pir veya yol önderlerinden birisinin gelişini karşılamak ona duyulan sevgiyi dile getirmek için kurban kesilir.⁸³ Anadolu'nun değişik bölgelerinde ev, köprü, baraj gibi inşaatların temeline başlanırken de kurban kesimine rastlanır. Yine Anadolu'nun pek çok yerinde; araba, otobüs, traktör gibi gereçlerin satın alınması, ailede yeni bir çocuğun doğması, evden bir gencin askere gönderilmesi; düğünün akabinde, oğlan evine gelinin getirilmesi, bir işin hayır ile başlaması ve istenildiği şekilde devam etmesi, kaybolmuş bir malın bulunması veya aile fertlerinden birinin sağ salım gurbetten ya da askerden dönmesi,⁸⁴ loğusa bir kadının loğusalığının 40. gününün dolması⁸⁵ gibi birçok gerekçe ile kurban icra edildiği görülür.

4. Sonuç

Kurban, geçmişten günümüze tüm toplumlarda şu ya da bu şekilde uygulanır. Bu kurbanlar "kanlı" ve "kansız kurbanlar"dan oluşur. İslam dünyasında kurban uygulamasının yaygın olarak Türkler tarafından icra edildiği ve başta Arap ülkeleri olmak üzere diğer İslam ülkelerinde kurban uygulamasının sınırlı olduğu görülür. Kurban uygulamasına, Anadolu'da, özellikle Hanefîler ve Alevi-Bektaşiler arasında sıkça rastlanır. Diğer taraftan Anadolu'da Alevi-Bektaşiler arasında neredeyse hayatın her önemli anı için kurban kesildiği görülür. Bu çerçevede konuya bakıldığında, her Alevi-Bektaşî hanesinin yılda en az üç, beş kurban kesmesi gerekir. Anadolu'da Müslümanlarca önemli bir fonksiyon olarak icra edilen kurban, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma, milli birlik ve beraberlik açısından da oldukça önem arz eder.

Anadolu'da Alevi-Bektaşiler arasında yaşatılan kurban uygulamasıyla ilgili özellikler büyük ölçüde İslam öncesi Eski Türk inanç ve uygulamaları ile ilgilidir. Çünkü Geleneksel Türk Dinî İnanışlarında kurban önem-

83 Tur, 525.

84 Bkz. Yörükân, 121, 225, 279, 281; Aynı anlayışın farklı Türk boylarında sürdürüldüğü görülür. Nitekim Manas Destanı'nda, Manas'ın oğlu Semetey'in baba yurduna sağ döndüğüne sevinen baba dostu Bakay'ın dişi bir deveyi kurban etmesi anlatılır. (İnan, 142-143).

85 Türkdoğan, 134.

li bir yere sahiptir. Ayrıca günümüzde Anadolu'da Alevi-Bektaşiler arasında tespit edilen birçok uygulama ile Türklerin geleneksel inanışlarındaki uygulamalar arasında ortaklıklar ve benzerlikler görülür. Bu bağlamda Türkler Müslüman olduktan sonra kurban uygulaması onlarda İslamî bir renk kazanarak diğer bazı gruplar yanında Aleviler arasında da yaşatılmaktadır. Doğumdan ölüme kadar kurbanların belli zaman dilimlerinde (doğum, ölüm, anma, adak, çeşitli törenler gibi) kesilmesi, kesilecek kurbanın kesilme öncesinde (silkinme, meleme, esneme, geviş getirme gibi) olumlu bir işaret vermesi, kurbanlık hayvanın iç kısmı alındıktan sonra etin mafsallardan ayrılması, bir bütün halinde parçalanmadan ateşte değil de suda haşlamak suretiyle pişirilmesi, kemiklerin kırılmaması, pay edilmesi, dede ya da pir gibi toplum önderlerinin izniyle sofraya oturulması, ya da sofradan kalkılması, ayrıca et yenildikten sonra ortada kalan kemiklerin hiçbir şekilde zarar görmemesi gibi hususlara bakıldığında İslam öncesi uygulamalarla ortaklıklar ve benzerlikler daha iyi görülür.

Öte yandan Aleviler arasında uygulanan gerek "içeri", gerekse "dışarı" kurbanları itibariyle de benzerliklerin olduğu söylenebilir. Nitekim günümüz Alevi-Bektaşilerinin uyguladığı, özellikle dışarı kurbanlarının eski Türk toplulukları arasında, başta ata ruhları olmak üzere çeşitli benzer amaçlar için uygulandığı, dolayısıyla bu uygulamaların Türkistan'dan Anadolu'ya az bir değişiklikle aktarılarak yaşatıldığı gözlenir. Bundan dolayı Anadolu Alevi-Bektaşilerindeki kurban uygulaması diğer Türk toplulukları ile aramızdaki ortak inanç öğelerini ve bağlarını göstermesi bakımından da ayrıca büyük önem taşır.

